

آموزش کنایه‌اتصویر

وحید عظیمی شاهعلی بیگلو

محمدعلی اوغلی احمد بیگلو

دانشجویان کارشناسی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان

مرکز آموزش عالی شهید مطهری نوشتر

چکیده

امروزه کاربرد انواع قالب‌های تصویر و دستورالعمل استفاده از آن‌ها برای تأثیرگذاری بیشتر روند یادگیری به طور گسترده رو به افزایش است. تصاویری که به خوبی انتخاب یا طراحی شده باشند، باعث افزایش عملکرد شناختی یادگیرندگان می‌شود. کاربرد تصویر در امر آموزش به خصوص در آموزش کنایه تأثیر بسزا و وسیله‌ای دارد؛ به طوری که یادگیری را برای دانشآموزان آسان و معنادار می‌کند. این مقاله در نظر دارد روشی را در اختیار معلمان و دانشآموزان قرار دهد که معلم را از حالت متكلّم‌الوحده بودن خارج می‌کند و دانشآموزان را در یادگیری فعال می‌سازد. به همین جهت، ابتدا پس از تعریف کنایه به نقش اهمیت تصویر در یادگیری پرداخته می‌شود و در آخر هم کنایه‌هایی را به همراه تصاویر مربوط به آن‌ها در اختیار فرآیندگان قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: کنایه، تصویر، آموزش، روش تدریس

مقدمه

یکی از زیباترین و دقیق‌ترین اسلوب‌های هنری گفتار و قابل طرح در هنرهای ادبی، صنعت کنایه است. هر جا شاعر یا نویسنده به ترک تصریح روی می‌آورد و نمی‌خواهد مطلبی را آشکار و واضح بیان کند، از زبان کنایه بهره می‌گیرد. بحث درباره کنایه و نحوه مؤثر بیان کردن

(کرازی ۱۳۶۸: ۱۷۱-۱۶۰) ارزش زیباشتاخی کنایه به خاطر آن است که خواننده با تأمل و تفکر به معنای پوشیده و پنهان کنایه دست یابد.

همیت و ضرورت تحقیق:

یکی از مشکلات مهم و اساسی در نظام آموزش‌پرورش، بهبود روش در کشور ما، به کار نگرفتن روش‌های نوین در آموزش است. به همین سبب، کیفیت آموزشی در سطح مطلوب نیست و دانشآموزان علاقه چندانی به تحصیل نشان نمی‌دهند. یکی از دلایل این امر، آشنایی معلمان با روش‌های نوین تدریس است.

محتوایی که در کتب درسی گنجانده شده، معمولاً دربردارنده سویه‌های مهارتی، نگرشی و دانشی است. بنابراین، برای هر محتوایی به ناچار باید روش یا روش‌های تدریس خاصی انتخاب گردد.

معلمان در انتخاب روش تا حدودی آزادی عمل دارند ولی این انتخاب تحت تأثیر عواملی چون نوع محتوا، شرایط و منابع و ... نیز قرار می‌گیرد. از این‌رو، آشنایی با انواع روش‌های تدریس و ویرگی‌ها و زمینه‌های کاربرد آن‌ها برای هر معلم‌الزماني است. یکی از این روش‌ها، روش دیداری - شنیداری است که مورد نظر نگارندگان این تحقیق است.

روشن است که هر پنج حس در یادگیری به انسان کمک می‌کند اما دو حس شناوی و بینایی در یادگیری هر نوع علمی بیش

آن توسط معلم، مستلزم شناخت دقیق و کامل از این موضوع بلاغی است. «کنایه در لغت، به معنی پوشیده سخن گفتن است و در اصطلاح علم بیان، سخنی که دو معنای داشته باشد؛ یکی معنای ظاهری و دیگری معنای پوشیده. در کنایه این هر دو معنا در خور پذیرش است؛ زیرا در آن قرینه صارفه‌ای نیست که مانع پذیرفته شدن معنای ظاهری آن باشد.» (نوروزی، ۹۴۶: ۱۳۷۶).

«به عبارت دیگر، بسیاری از معنای را اگر با منطق عادی گفتار ادا کنیم، لذت‌بخش نیست و گاه مستهجن و زشت می‌نماید اما از رهگذر کنایه می‌توان به اسلوبی دلکش و مؤثر بیان کرد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۴۱).

کنایه یکی از ترفندهای شاعرانه و شیوه‌ای برای باز نمودن اندیشه در قلمرو بیان است؛ زیرا سخنور به جای آنکه اندیشه خود را واضح و آشکار بیان کند، آن را در قالب کنایه می‌آورد و به شیوه‌ای پوشیده و وابسته سخن می‌گوید.

میرجلال الدین کرازی درباره تقسیم‌بندی کنایه معتقد است: «کنایه‌ها، از لحاظ مکنی عنه به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند؛ ۱. کنایه از موضوع (اسم)، ۲. کنایه از صفت، ۳. کنایه از نسبت.»

او در تقسیم‌بندی دیگری کنایه را از لحاظ وضوح و خفا به چهار دسته تقسیم می‌کند؛ «۱. ایما، ۲. تلویح، ۳. رمز، ۴. تعریف.»

تأثیر تصویر در یادگیری

با توجه به تعریف‌های گوناگونی که از یادگیری شده است، باید اعتراف نمود که هنوز تعریف جامع و یک‌دستی که برای همه روان‌شناسان با نظریه‌های مختلف پذیرفتنی باشد، به دست نیامده است. در این میان، بسیاری از روان‌شناسان و پژوهشکاران معتقدند که «یادگیری تغییری است که بر اثر تجربه یا آموزش در رفتار موجود زنده پدید می‌آید» (پارسا، ۱۳۷۲: ۱۹)

یادگیری به تغییراتی اطلاق شده است که بر اثر تجربه به دست می‌آید (کدیور، ۱۳۸۷: ۴).

کاربرد تصاویر در آموزش برای یادگیری هر چه بهتر سال‌هاست که مورد استفاده قرار می‌گیرد و تأثیر خود را در یادگیری عمیق دانش‌آموزان گذاشته است. این شیوه باعث می‌شود که درس‌ها از حالت انتزاعی و مبتنی بر شناختی مفرط خارج شوند و تعداد بیشتری از حواس دانش‌آموزان با مطالب درگیر گردند.

با توجه به اینکه دانش‌آموزان در دوره متوسطه به طور کامل از عینی‌گرایی خارج نشده‌اند (یعنی باید یک چیز را بینند تا بتوانند در ک درستی نسبت به آن داشته باشند) مسئولان آموزشی باید تدبیری بیندیشند تا ز حواس پرتری آنان جلوگیری و بر میزان تمرکز حواس‌شان بر مطالب افزوده شود و یادگیری عمیقی در آن‌ها شکل بگیرد.

استفاده از تصاویر در آموزش مطالب درسی باعث می‌شود که معلم از شیوه گویندگی و شنووندگی فاصله بگیرد؛ یعنی این گونه نباشد که او فقط مطالب را بیان کند و دانش‌آموز هم فقط شنوونده مطلب باشد و این قضیه مهم نباشد که چقدر و چطور مطالب را یادگرفته است.

بهره‌گیری از تصویر ضمن تحریک حسن بینایی، موجب بروز انگیزه بیشتر برای یادگیری و عینی کردن پدیده‌ها و فرایندها و نیز تسريع در یادگیری می‌شود. پژوهش‌های زیادی نشان داده‌اند که تصاویر بیش از کلمات توجه را جلب می‌کنند. این تحقیقات همچنین نشان

۱. روش نقاشی در فرایند یادگیری کنایه تأثیر ملهمی دارد.

۲. روش تدریس کنایه با نقاشی، آموزش را لذت‌بخش می‌کند.

پیشینه تحقیق

با توجه به جست‌وجوهایی که نگارندگان انجام داده‌اند، تاکنون هیچ تحقیق مستقیمی درباره موضوع موردنظر صورت نگرفته است.

رویا مسعودی و معصومه کلانتری در مقالای با عنوان «آموزش کنایه‌های مندرج در کتاب‌های ادبیات فارسی اول و دوم متوسطه» در مجله رشد دوره بیستونهم، شماره ۳، به روش تدریس کنایه به صورت کلی اشاره کرده‌اند.

حسین خدیش (ایرج) در کتاب «متله، کنایه‌ها، اصطلاحات و شاعران» کنایه را به صورت کلی بررسی کرده و دیدگاه‌های خود را در این زمینه بیان کرده است.

علی حیدری نیز در مقاله «دگردیسی معنایی کنایه «از بن دندان»، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰، ص ۹۹ درباره کنایه توضیحاتی داده است.

از حواس دیگر مورد توجه قرار می‌گیرند. گفته می‌شود ۷۵ درصد از یادگیری انسان از حس بینایی نشئت می‌گیرد (صیاد شیرتری، ۱۳۸۱).

روش تحقیق:

این جستار به شیوه توصیفی - تحلیلی مبتنی بر شیوه‌های نوین تدریس (دیداری - شنیداری) می‌کوشد آموزش کنایه را از طریق ارائه تصاویر برای دانش‌آموزان تسهیل کند. برای این کار، تعدادی از کنایه‌ها را به عنوان نمونه به همراه تصاویری از آن‌ها رائه می‌کند.

نگارندگان در این تحقیق در نظر دارند روشن آموزش «کنایه» را در کلاس درس از طریق تصویر برای دانش‌آموزان لذت‌بخش کنند؛ ضمن اینکه این روش خلاقالنه است و باعث علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این موضوع بلاغی می‌شود. پیش‌فرض این تحقیق دو اصل زیر است.

از عناصر اصلی و تأثیرگذار در آموزش است، می‌توان کنایه را در قالب آن به شیوه‌ای مطلوب و مؤثر به دانشآموزان آموخت و یادگیری این مفاهیم را برای آن‌ها آسان‌تر و ملهم‌تر کرد.

هدف نویسنده‌گان از ارائه این روش، این است که دانشآموزان را از حالت انتزاعی و شنوندگی مفرط در بیاورند و حواس بیشتری از او را در جریان یادگیری درگیر کنند؛ که این کار باعث یادگیری بهتر و دائمی‌تر در دانشآموزان می‌شود.

دایره کنایه‌ها در زبان فارسی گسترده است. کنایه‌های انتخاب شده توسط نگارنده‌گان از جمله نمونه‌های پرکاربرد و آشنای برای همگان است که به همراه تصاویری برای یادگیری و درک هر چه بهتر به دانشآموزان ارائه می‌گردد.

کنایه‌های انتخاب شده عبارت‌اند از:

◆ دیوار موش دارد، موش هم گوش دارد.
یکی از پرکاربردترین و رایج‌ترین کنایه‌ها در بین مردم است و این را بیان می‌کند که در حرف زدن مواضع باشید و پشت کسی بی‌پروا سخن نگویید.

سعیدی در گلستان، باب هشتم، بخش دهم با در نظر داشت این کنایه می‌گوید:
پیش دیوار آنچه گویی گوش دار
تا نباشد در پس دیوار موش (گلستان)
همچنین در بوستان، باب هفتم، عالم تربیت (گفتار اندر فضیلت خاموشی) گفته است:

مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پیش گوش دارد کسی (بوستان)

◆ هندوانه زیر بغل کسی گذاشتند یعنی، کسی را به دروغ و آگاهانه تعریف و تمجید کردن؛ این از کنایه‌های رایج و شناخته شده در بین مردم است که تولدش به روزگار بابا شمل‌ها و جاهلان و... می‌رسد.

حمل هندوانه زیر بغل دشوار است. وقتی از کسی زیاد تعریف می‌کنند و طرف مقابل که حد و اندازه خود را می‌داند، می‌فهمد شایسته این تمجید نیست، این تمثیل را برایش به کار می‌برند.

چندرسانه‌ای» درباره تأثیر تصاویر در آموزش از دو کanal اطلاعاتی به نام کanal‌های دیداری و شنیداری / کلامی نام می‌برد که هر کanal در ارتباط با حافظه کاری ظرفیت محدودی برای پردازش اطلاعات دارد. به نظر او یادگیری فراگیرنده‌گان از کلمات و تصاویر بیشتر از کلمات صفر است.

پنج مرحله در درک مواد آموزشی چندرسانه‌ای (استفاده بیش از یک روش در ارائه مطلب) عبارت‌اند از:

استفاده از تصاویر در آموزش مطالب درسی باعث می‌شود که معلم از شیوه گویندگی و شنووندگی فاصله بگیرد؛ یعنی این گونه نباشد که او فقط مطالب را بیان کند و دانشآموز هم فقط شنووندۀ مطالب باشد و این قضیه مهم نباشد که چقدر و چطور مطالب را یاد گرفته است

۱. انتخاب کلمات از متن یا گفتار ارائه

داده‌اند که دانشآموزان تصاویر را مانند کلمات می‌خوانند و برای خودشان مفهوم می‌آفینند. به همین منظور، در کتاب‌های آموزشی یا علمی سعی می‌شود تصاویر بیشترین شباهت را به واقعیت داشته باشند و از تصاویر آموزشی زیبا و پرکار که ارزش آموزشی کمتری دارند، استفاده نشود.

از تصاویر آموزشی ممکن است برای آموزش مفاهیم، کنیش‌ها، مهارت‌ها، فرایند‌ها، رابطه‌ها، پدیده‌ها، رخدادها، اجزای یک شیء، ابعاد (دوبعدی، سه‌بعدی)، افعال، حالت‌ها، شباهت‌ها، تفاوت‌ها، تضادها (روشنایی، تاریکی...) مقایسه‌ها (بلند، بلندتر، بلندترین...) شخصیت‌ها، بازآفرینی احساس، انتقادها، اندازه‌ها، کشف‌ها، اشکال، احجام، روابط فضایی، موضوعات مجرد، داستان‌سازی، سنجش تاریخی و گذر زمان و یا تغییرات و دگرگونی‌ها استفاده شود. نوع تصاویر متاثر از محتوای ماده آموزشی و تعامل و توافق تصویرگر با مختصص آموزشی است. جذاب و دلنشیں ساختن اثر برای جلب توجه هر چه بیشتر خواننده به درک بیشتر مفاهیم، حقایق، فرایندها و مهارت‌ها کمک می‌کند. همچنین، برانگیختن کنگاوای فراگیرنده در جهت درک رابطه‌های میان اجزای هر تصویر و نیز نوشه و تصویر یکی دیگر از موارد در خود توجه است.

تصویر یکی از شناخته شده‌ترین و سهل‌الوصول‌ترین وسایل کمک‌آموزشی دیداری ثابت است که می‌تواند در هر نوع آموزشی، بهویژه آموزش زبان، برای ایجاد انگیزش و کمک به افزایش درک مطلب به کار رود. درک کردن بعضی از مفاهیم به وسیله تصویر، بسیار آسان‌تر است. در دنیای امروز، تصاویر گاهی جلوتر از نوشه‌ها و گفته‌ها در شئون مختلف برای خود جای باز کرده‌اند و گاهی یک تصویر گویا، بیش از صد صفحه مطلب در مخاطب تأثیر می‌گذارد. در آموزش، سیاست، تجارت و هزاران مورد دیگر، تصاویر جانشین حروف و کلمات شده‌اند و مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهند (صیاد شیرتی، ۱۳۸۱: ۱۱).

کنایه در تصویر

با توجه به توضیحاتی که قبلاً در ضمن بیان تأثیر تصاویر در آموزش و یادگیری ارائه شد و همچنین با توجه به اینکه تصویر

ملموس و لذت‌بخش نشان دهنده و با روش خلاق و نمایش تصاویر به صورت نقاشی، امر یادگیری درس کنایه را سهولت بخشند. استفاده از تصاویر در آموزش باعث می‌شود مفاهیم انتزاعی، عینی شوند و دانش آموزان مطالب را با لذت بیاموزند. به علاوه، در این روش گام‌های مشتبی برای تعمیق و تثبیت آموزش برداشته می‌شود.

انتخاب تصاویر مرتبط با مفهوم کنایه، ضمن سهول الوصول تر کردن مبحث فوق، یکی از روش‌های یادگیری مؤثر است.

در این مقاله سعی شده است ضمن استفاده از تصاویر ملموس و ارائه روشی جدید در آموزش کنایه، دانش آموزان به آموختن مبحث کنایه ترغیب شوند.

نقاشی کنایه‌ها، فرصت مناسبی به فرآگیرندگان می‌دهد که رابطه بین پدیده‌ها را بهتر درک کنند. البته گام بالاتر از نوشتار، پردازش اطلاعات در حافظه است.

منابع

۱. پارسا، محمد (۱۳۷۲). روانشناسی یادگیری بر بنیاد نظریه‌ها. چاپ دوم، تهران: انتشارات بعثت.
۲. حیدری، علی (۱۳۹۰). دیگر دیسی معنایی کنایه «از بن دندان»، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، شماره ۴.
۳. خدیش، حسین (۱۳۸۶). مقتل‌ها، کنایه‌ها، اصطلاحات و شاعران. چاپ اول، شیراز: انتشارات نوید.
۴. شفیعی کردکی، محمد رضا. (۱۳۸۵). صور خیال در شعر فارسی، چاپ یازدهم، تهران: انتشارات آگاه.
۵. صیاد شیرستی، فریده (۱۳۸۱). ارتباط تصویر در کتاب‌ها، روزنامه همشهری، تهران، شماره ۲۸۹۱.
۶. کرازی، میر جلال الدین (۱۳۶۸)، بیان (۱)، چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز.
۷. کدیور، پروین. (۱۳۸۷). روانشناسی تربیتی. چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سمت.
۸. مصلح الدین، سعدی. (۱۴۴۴). گلستان، تصحیح و توضیح خلیل خطیب رهبر، چاپ اول، تهران: انتشارات بنگاه مطبوعاتی صفحه علیشاه.
۹. مصلح الدین، سعدی. (۱۳۶۳). بوستان، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چاپ دوم، تهران: انتشارات خوارزمی.
۱۰. مسعودی، رویا، کلانتری، مصصومه. (۱۳۹۵). آموزش کنایه‌های مندرج در کتاب‌های ادبیات فارسی اول و دوم متوسطه، مجله رشد آموزش ادب فارسی، دوره بیست و نهم، شماره ۳.
۱۱. مایر، ریچارد. (۱۳۸۴). یادگیری چندرسانه‌ای، ترجمه مهسا موسوی، چاپ اول، تهران: انتشارات موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۲. سوروزی، چهانخش. (۱۳۷۶). معانی و بیان. چاپ دوم، شیراز: انتشارات کوشان‌مهر.

نتیجه‌گیری
نگارنده‌گان در این مقاله تلاش کرده‌اند برای بالا بردن کیفیت آموزشی با روشی نوین، تدریس درس کنایه را به صورت

سعده بزرگ در خصوص این نوع افراد در گلستان بی خزان خود فرموده است: «احمق راستایش خوش آید، چون لشه (گوسفند) که در کعبش دمی فربه نماید!»

۶ آدم شاخ در می‌آورد.
این تمثیل یکی دیگر از پرکاربردترین تمثیل‌ها در میان مردم است و منظور از آن، این است که سخنی چندان خلاف واضح باشد که شگفتی و تعجب مخاطب را برانگیزد. به عبارت دیگر، شنونده یا خواننده وقتی حرف دروغ و غیرقابل قبولی می‌شود، یا می‌خواند، متتعجب و شگفتزده می‌شود؛ آنقدر که ممکن است شاخی بر سرش بروید!

۶ مرغ او یک پا دارد.
در تعریف این کنایه باید گفت که مرغ در حقیقت دو پا دارد اما گاهی اشخاص بر سر

